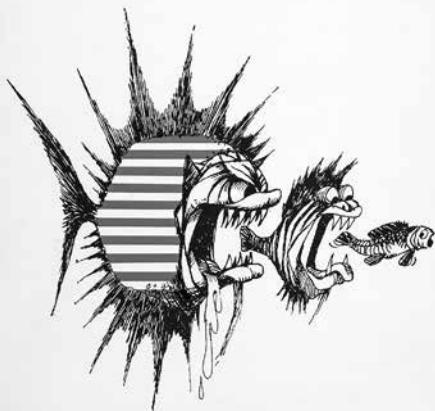

**Multinationella företag
–en facklig utmaning**

Sveriges Industriförbund

Till vänster: omslag till studiehäftet *Multinationella företag – en facklig utmaning* (Stockholm, Brevskolan 1973), illustration Lars Gottfridsson. Till höger: omslag till skriften *De multinationella i Sverige* (Stockholm: Sveriges Industriförbund, 1973).

Världsmarknadernas tid

De multinationella företagen och den nya internationalismen

Nikolas Glover

År 1973 producerade Arbetarnas bildningsförbund (ABF) och Brevskolan studiematerialet *Multinationella företag – en facklig utmaning*. Kurshäftet inbjöd läsarna att diskutera frågor som ”Eftersom kapitalet blir internationellt måste arbetarna i olika länder också ta till vara sina gemensamma intressen. Håller du med?”¹ På omslaget av studiehäftet illustrerades de multinationella företagens framfart med en skräckin-jagande stor rovfisk – rödvitrandig som den amerikanska flaggan – i färd med att sluka alla mindre fiskar. Samma år presenterade Sveriges Industriförbund en skrift på ett snarlikt tema, men ett helt annat tonfall: *De multinationella i Sverige*. Den var färgglatt illustrerad med en fana sammansatt av en rad olika landsflaggor: där fanns USA:s, men också Sveriges, den schweiziska och den brittiska, bland andra. Broschyren introducerade läsaren för en av de ”viktigaste och mest dynamiska företeelserna i efterkrigstidens kapitalistiska ekonomier”: multinationella företag, vilka utgjorde ”en viktig motor bakom världshandelns utveckling”.²

De två skrifterna var konkurrerande försök att bilda opinion kring ett fenomen som var på väg att förändra den internationella ekonomin i grunden. Multinationella företag står idag för 80 procent av världshandeln.³ År 1970 fanns cirka 7 000 sådana företag i världen, 2018 över 100 000, och av dessa svarade de 500 största för hälften av världens totala årliga produktionsvärde.⁴ Utvecklingen i Sverige har följt det internationella mönstret. Redan 1972 var i genomsnitt mer än hälften av de största svenska industriföretagens arbetskraft anställd utanför

Sverige. För tre av dem, SKF, Svenska Tändsticks AB och Atlas Copco, var andelen över två tredjedelar. I mitten på 1980-talet bedrev svenska industriföretag sin verksamhet i mer än 60 länder genom cirka 2 000 dotterbolag med närmare 400 000 anställda, och 1990 var i genomsnitt över 70 procent av arbetskraften i landets största företag anställda utomlands.⁵ De stora exportföretagen, som alla var multinationella i sin uppbyggnad, hade under denna tid kommit att spela en allt viktigare roll i samhällsekonomin, och näringslivets intresseorganisationer anpassade sig därefter.⁶ Men vilka sociala och politiska konsekvenser fick denna genomgripande internationalisering av näringslivet?

De multinationella företagens expansion gav under 1970-talet upphov till en intensiv offentlig debatt och politisk aktivitet i Sverige, liksom i många andra länder. Företagsledare, fackliga företrädare och politiker kopplade ihop välfärdens förutsättningar med de internationella marknadernas komplicerade geografi: kapitalets flöden, handelns förutsättningar, arbetskraftens och köpkraftens ojämna distribution ute i världen. Sett ur detta perspektiv utgör striden om de multinationella företagen på 1970-talet ett tidigt uttryck för de globaliseringsdebatter som accelererade efter kalla krigets slut.⁷ Jag vill därmed understryka att marknadens tid ständigt kännetecknats både av en politisk kamp om betydelsen av nationsgränser och om relationerna mellan olika marknadsaktörer och -institutioner. De multinationella företagens expansion och växande roll i ekonomin ställde redan på 1970-talet olika marknadstyper mot varandra: å ena sidan de internationella kapitalmarknaderna, å andra sidan den nationella arbetsmarknaden; å ena sidan de enskilda företagens frihet att anpassa sig till den internationella konkurrensen, å andra sidan deras sociala ansvar som arbetsgivare i den nationella ekonomin.⁸

För att studera dessa debatter renodlar jag konfliktlinjerna och tematiserar hur facket, näringslivet och regeringen sökte hantera de multinationella företagen som politiska aktörer och deras relation till det svenska samhället. Jag uppehåller mig särskilt vid varför näringslivsaktörerna som "försvarade" de multinationella företagen gav sig in i den politiska debatten. Det faktum att företagen kunde anklagas för att i olika utsträckning vara icke-svenska, menar jag, medförde ett politiskt legitimitetsproblem för näringslivet i den nationella politiken.

I grunden handlade därför försvaret av de multinationella företagen om att lösa upp det etablerade rumsliga likställandet mellan nationalstatens territorium och dess ekonomiska sfär.⁹

Multinationella företag i de goda spiralernas samhälle

Enligt den finske historikern Pauli Kettunen resulterade 1930-talets klasskompromisser i att tre starka normerande ideal kom att prägla den politiska kulturen i Norden under det kommande halvsekle: effektivitet, demokrati, solidaritet.¹⁰ Dessa ideal reflekterade var för sig de ideologiska krafter som bidragit till kompromisserna: kapitalismens anda, det idealiserade arvet från den fria allmogen, socialismens utopi. Tillsammans legitimerade de tre centrala politiska förväntningar om framtiden som i den nordiska moderniseringsprocessen kom att antas vara kompatibla: ekonomisk tillväxt, vidgat demokratiskt deltagande och social utjämning. Förmågan att koppla samman dessa ideal, menar Kettunen, ledde till uppkomsten av vad han kallar de goda spiralernas samhälle. De länkade på ett ideologiskt plan samman ekonomi, politik och etik i ömsesidigt förstärkande, dynamiska relationer. Främjandet av social jämlikhet ansågs frigöra människors produktiva kapacitet, vilket i sin tur höjde effektiviteten – något som förstods som en förutsättning för sociala jämlikhetssträvanden. I de goda spiralernas samhälle gavs kapitalisternas intressen moralisk och politisk legitimitet medan arbetarnas intressen vann ekonomiskt erkännande.¹¹

Kettunen menar att idealen om effektivitet, demokrati och solidaritet i de nordiska länderna alltid inkluderade en internationell dimension, då de varit små, öppna ekonomier starkt beroende av export. Politiskt kom sammanflätningen mellan det nationella och internationella till uttryck i den utåtriktade självbilden av Sverige/Norden som en internationellt sett unik modell, i kontrast till sovjetisk kommunism och amerikansk kapitalism. I den nordiska modellen kunde inte välförhållanden reduceras endast till ekonomisk prestation: sociala framsteg hade ett egenvärde. I den etiska dimensionen kom sammanflätningen mellan internationellt och nationellt till uttryck genom att jämlikhetssträvanden inom nationen förlängdes i institutionaliserad internationell solidaritet,

vilket gav upphov till ett starkt och kontinuerligt engagemang i bi-ståndsfrågor och i mellanstatliga organisationer. I den ekonomiska dimensionen tog sammanflätningen sig uttryck i en stark betoning på industrins och exportsektorns internationella konkurrenskraft.¹² De svenska industriföretagens internationella expansion redan i början av 1900-talet gjorde detta ideal särskilt framträdande i Sverige.

Kettunens tankefigur om de goda spiralernas samhälle pekar mot två centrala utgångspunkter som är viktiga för det här bidraget: dels att varken politiska, etiska eller ekonomiska ideal tillskrevs ett mer grundläggande värde än de andra i den politiska kultur som dominerade i Sverige under de första decennierna efter andra världskriget, dels att den goda spiral som de gav upphov till förutsattes vara strikt nationell, även om den hade internationella dimensioner. Båda dessa ideologiska fundament stresstestades och sviktade under 1970-talet, en förändring som belyses av den samtida debatten om de multinationella företagen. Föreliggande text ger därmed historisk konkretion åt Kettunens övergripande tes om att den accelererande globaliseringen under 1900-talets sista decennier medförde allt skarpare inbyggda motsättningar i logiken om de goda spiralernas samhälle. På grund av den ökade internationella konkurrensen framstod nu främjandet av ekonomins konkurrenskraft alltmer som en prioritet – den var fortfarande en förutsättning för, men inte längre beroende av, fördjupad demokrati och fortsatt social utjämning.¹³

Multinationella företag som organisationsform hade en lång historia, inte minst i Sverige, men själva begreppet myntades i USA 1960 och populariserades under decenniet i första hand genom företagens kritiker.¹⁴ Politiker och intellektuella i det framväxande politiska block i FN som benämndes tredje världen började förskjuta sitt intresse från politisk självständighet till ekonomiskt självbestämmande.¹⁵ För många av dem framstod multinationella företag som representanter för nykolonialism: genom att kontrollera tillgången av viktiga naturresurser, bestämma över både underleverantörer och mellanhänder och styra över stora kapitalflöden kunde företagen de facto utöva politiskt inflytande över förment självständiga stater.¹⁶ Frågan om de multinationella företagen fördes upp på FN:s agenda, så småningom inom ramen för kraven på en ny internationell ekonomisk världsordning (genomröstad i FN:s

generalförsamling 1974) och blev snart även föremål för utredningar och politiska initiativ inom flera olika internationella organisationer.

Även i den svenska offentligheten hade de multinationella företagen blivit allt synligare under 1960-talets senare del. På debattsidor och i tv-reportage började storföretagens position som nationella hjältar ifrågasättas utifrån ett kritiskt perspektiv.¹⁷ Vid samma tid fick näringslivets organisationer upp ögonen för att de stora svenska industriföretagen, som länge varit exportorienterade, var på väg att bli alltmer multinationella till sin karaktär: deras utlandsverksamhet växte snabbare än verksamheten i Sverige. År 1966 tillsattes en arbetsgrupp, bland annat bestående av representanter från Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), för att studera frågan. Den resulterande rapporten, publicerad 1967, förde för första gången samman industrins signifikanta beroende av export med dess ökande direktinvesteringar utomlands till ett sammantaget mått på industrins "internationaliseringsgrad". Rapporten slog fast att hos svenska storföretag såsom SKF, Atlas Copco och Electrolux var graden av internationalisering extremt hög.¹⁸ Nu började en växande ström av svenska national- och företagsekonomer analysera företagens internationaliseringsmönster, drivkrafter och effekter.¹⁹ Regeringen tillsatte en arbetsgrupp under ledning av Alva Myrdal för att kartlägga behovet av den nya vetenskapliga grenen framtidsstudier i Sverige. Bland de frågor som behövde undersökas var "de möjligheter ett litet land som Sverige har att själv bestämma sin framtid i en värld med ständigt växande inflytande för stormakterna och de multinationella företagen".²⁰

De svenska företagens accelererande internationalisering, som nu blev en fråga om deras "multinationella" karaktär, öppnade alltså runt år 1970 en ny, intensivt bekämpad front i de gamla debatterna mellan fackföreningsrörelsen, regeringen och det organiserade näringslivet om var, bokstavligen, gränserna gick för marknadens behov och statens ansvar. "MNF-frågan" omfattade både det konstaterade faktum att svenska företagsinvesteringar ökade snabbare utomlands än i Sverige och den av många antagna utvecklingen att utländska ägare skulle köpa upp företag verksamma här och dominera den svenska marknaden. Som jag ska visa härnäst med hjälp av Kettunens terminologi kan den politiska aktiviteten förenklat förklaras med att företagens expansion ansågs

ha en avgörande effekt på, i tur och ordning, den svenska modellens demokratiska ideal, regeringens utrikespolitiska solidaritetslinje och villkoren för industrin att ständigt eftersträva effektivitet.

Hotet mot den demokratiska modellen

LO:s kongress tillsatte 1971 en utredningskommitté som skulle lägga grunden för en ”konsekvent och sammanhållen facklig strategi” på området multinationella företag.²¹ Utredningen, presenterad för 1976 års kongress, behandlade frågor om hur arbetarnas vunna demokratiska inflytande skulle försvaras i en era då företagen blev alltmer internationaliserade. Som Andreas Mørkved Hellenes visat, importerades begreppet ”den svenska modellen” från franskan till svenska först i början på 1970-talet – ungefär samtidigt som fackföreningsrörelsen vände sin uppmärksamhet mot frågan om de multinationella företagen. *Modèle suédois* hade myntats 1967 av den franske journalisten och redaktören Jean-Jacques Servan-Schreiber i boken *Le défi américain* i en analys av olika alternativ (”modeller”) som kunde konkurrera med den expansiva amerikanska kapitalismen. I Servan-Schreibers analys förenade den svenska modellen avancerad industri, statliga subventioner, överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter och en allmän uppslutning kring behovet av både social och ekonomisk utveckling.²² För utländska betraktare som Servan-Schreiber, och för många inom den svenska arbetarrörelsen, framstod den svenska modellen som en motkraft till de växande amerikanska multinationella koncernerna, det vill säga den otäcka rovfisken på framsidan av ABF:s kurshäfte.

Definitionerna av den svenska modellen gick visserligen isär när begreppet anammades i svensk politik av politiker på både höger- och vänstersidan, men de hade ändå det gemensamt att modellen refererade till ett sammanhållet och i någon utsträckning unikt *nationellt* ekonomiskt system, i vilket arbetare och arbetsgivare var överens om fördelarna med kollektivavtal, det rationella med en solidarisk lönepolitik och de avgörande skillnaderna mellan den internationellt konkurrensutsatta delen av ekonomin (”K-sektorn”) och den som skulle skyddas därifrån (”S-sektorn”).²³ Utifrån en sådan förståelse av den rådande ordningen såg fackföreningsrörelsen, liksom den socialdemokratiska regeringen,

”de multinationella” som en invasiv art. Genom sin flytande geografiska hemvist ansågs företagen inte ha någon given lojalitet gentemot den nationellt centrerade samhällsmodell som hade byggts upp, utan den multinationella beslutsprocessen ”fjärmar sig från nationen och löntagarna”.²⁴ I samma takt som kapitalet internationaliserades, försvagades därmed arbetarrörelsens förmåga att se till att det privata kapitalet aktivt deltog i den fortgående processen mot fördjupad svensk industriell demokrati:²⁵

Lagstiftningen för svensk arbetsmarknad genomgår en omfattande reformering i syfte att stärka löntagarnas positioner och ge inflytande över företagen. De multinationella företagen kan i kraft av sin ekonomiska makt motverka denna lagstiftning. Vidare kan de äventyra den sysselsättningspolitik som bedrivs i vårt land.²⁶

För fackföreningsrörelsen och regeringen blev därför ett viktigt mål att försvenska de multinationella företagen på två sätt. För det första skulle deras agerande på den svenska arbetsmarknaden och i den svenska ekonomin anpassas till den rådande samhällsmodellen. Regeringen skärpte 1973 kontrollen över vissa utländska övertaganden av svenska aktiebolag i de fall dessa kunde anses strida mot ”väsentligt allmänt intresse”.²⁷ Logiken låg i att utländska investerare och aktörer inte kunde förväntas agera med den svenska allmänhetens bästa för ögonen.²⁸ Några år senare beslutade regeringen enligt samma logik även att utgående direktinvesteringar av svenska företag inte bara skulle godkännas av Riksbankens valutastyrelse ur penningpolitisk synpunkt utan även bedömas utifrån samhällsekonomiska perspektiv. Valutastyrelsens sammansättning breddades till att inkludera fackliga representanter, och utgångspunkten var att avkastningen av svenskt kapital som investerats i utlandet i möjligaste mån skulle återföras från dotterbolaget till Sverige.²⁹ Företagens internationaliseringsprocesser skulle på detta sätt aktivt harmoniseras med demokratiskt förankrade nationella politiska mål: investeringarnas industri- och sysselsättningspolitiska effekter i Sverige skulle vägas in när tillstånd gavs till utlandsinvesteringar.

För det andra skulle industrin förmås att genom sin multinationella verksamhet utåt representera den svenska modellen i andra länder.

Arbetsgivarna konstaterade att kraven nu ökade på dem att inte bara skapa underlag till svenskt välstånd, utan att de även både hemma och ute i världen ”i handling skall visa ett ökat ’ansvarstagande’”.³⁰ Facket menade att svensk arbetsrätt, och fackens relativt starka position, borde tillämpas även i de svenskägda dotterbolagen utomlands.³¹ Genom att öka sitt engagemang i de internationella fackliga organisationerna kunde svenska löntagare samtidigt verka för att de rättigheter de vunnit i Sverige spred sig till andra länder. Från arbetsgivarhåll noterades hur fackföreningsrörelsen verkade vilja bli ”fadder i förhållande till andra länders fackliga organisationer”.³² Med stöd från IF Metall drev de lokala fackföreningarna vid svenska dotterbolag i Sydamerika frågan om att där implementera den svenska medbestämmandelagen.³³ Samtidigt rapporterades det om att de internationella facken, Internationella Livsmedelsarbetarförbundet och Internationella Fabriksarbetarförbundet hade som strategi att mobilisera arbetare i Sverige för att internationalisera stridsåtgärder riktade mot multinationella företag: de svenska facken ansågs välorganiserade och den svenska arbetsmarknadslagstiftningen var liberal.³⁴

”Den viktigaste åtgärd som kan vidtas för att lösa de problem som den internationaliserade storföretagsekonomin skapar”, konstaterade Harry Fjällström på LO, ”är en demokratisering av ekonomin nationellt och internationellt.”³⁵ Politikens svar skulle alltså dels vara att inordna de multinationella företagen i den existerande svenska modellen, dels genom diplomatisk aktivitet på det internationella planet söka demokratisera det globala ekonomiska systemet. Med en sådan kombination kunde försvaret av den demokratiska modellen, och främjandet av den internationella solidariteten, harmonieras för att politiskt tygla den ekonomiska internationaliseringen.

Hotet mot den internationella solidariteten

I mars 1973 bildade industriminister Rune B. Johansson (S) en tvärdepartemental beredningsgrupp med uppgift att följa frågor om multinationella företag och föreslå politiska åtgärder. Under ledning av statsrådet Carl Lidbom (S) och med högt uppsatta tjänstemän från Justitie-, Finans-,

Handels-, Inrikes-, Industri- och Utrikesdepartementen skulle gruppen enligt direktivet samordna de statliga aktiviteterna på det nya politiska sakområdet multinationella företag.³⁶ Bland annat skulle den ”dra upp riktlinjerna för det svenska handlandet inom internationella organisationer” såsom FN, OECD och ILO.³⁷

Den internationella regleringen av multinationella företag blev därmed en fråga på regeringens utrikespolitiska agenda. I slutet av 1960-talet hade Sverige profilerat sig som en aktiv brobyggare mellan de rika, industrialiserade länderna i norr och det block av fattigare länder som agerade under benämningen tredje världen. Av både ideologiska och geopolitiska skäl använde regeringarna under 1970-talet, först den socialdemokratiska, sedan de borgerliga, särskilt FN och dess olika internationella forum, för att verka för ett internationellt system som gav mindre stater (såsom de nordiska länderna) och fattigare länder (såsom de i tredje världen) mer inflytande över den globala utvecklingen, på bekostnad av stormakterna i öst och väst.³⁸ Arbetsgruppen för framtidsforskning, under ledning av Alva Myrdal, konstaterade att Sverige både hade särskilda förutsättningar och ambitioner att föra en ”profilerad och pådrivande politik i internationella sammanhang”.³⁹

Denna utrikespolitiska kurs, länge präglad av Olof Palmes internationalistiska retorik och engagemang, förutsatte att världens nationalstater genom mellanstatliga organisationer tillsammans kunde styra den globala utvecklingen. Utifrån en sådan världsbild framstod det växande politiska och ekonomiska inflytandet hos privatägda, multinationella företag som ett hot. I takt med att produktion och distribution i allt mindre grad tycktes vara bundna av nationsgränser, identifierade Alva Myrdals utredning ”[b]ehovet av koordinering av ekonomiska beslut över nationalstaternas nivå. En aspekt av detta är nationers och överstatliga organs möjlighet att lagstifta om och reellt kontrollera multinationella företag.”⁴⁰ Politiken syftade till att genom ett starkt FN bidra till ett rättvisare internationellt system, där rika länder och stora företag inte fick mer att säga till om än fattiga stater och nationella aktörer.⁴¹ För att en sådan solidaritetslinje faktiskt skulle betyda något för den svenska utrikespolitiken behövde regeringen ta tredje världens parti gentemot de multinationella företagen. ”Utvecklingsländernas” krav på autonomi

och utveckling behövde gå före företagens intresse av handlingsfrihet och vinstmaximering, även om dessa var svenska. Det menade i alla fall de forskare som på Sekretariatet för framtidsstudier genomfört en större studie av "Sveriges internationella villkor".⁴² Internationell solidaritet förutsatte ett medvetet accepterande av "vissa icke obetydliga olägenheter för egen del": "Såväl konsumtion och produktion måste i någon mening 'planeras' för att bli förenliga med solidaritetskraven".⁴³ I sekretariatets rapporter stipulerades därmed att målet att bibehålla politisk autonomi trots den ökande internationaliseringen, liksom principen om att visa solidaritet med tredje världen, var så pass viktiga att det var acceptabelt att de i någon mån fick kosta, i form av eventuell minskade marknadsandelar, privatkonsumtion och konkurrenskraft.

Regeringens utrikespolitiska utspel gick under mycket av 1970-talet, åtminstone på ett retoriskt plan, inte sällan emot den svenska industrins uttalade intressen.⁴⁴ Efter att näringslivet fört en lång kampanj för att regeringen skulle erbjuda investeringsgarantier för att uppmuntra företag att investera i utvecklingsländer, införde till exempel regeringen ett sådant system som till näringslivets ilska helt var anpassat till värdlandsregeringens intressen och nationella utvecklingsplaner.⁴⁵ Och när de multinationella förhandlingarna om OECD:s nya uppförandekod för multinationella företag pågick, konstaterade näringslivsobservatörer i Nederländerna såväl som Sverige att den svenska regeringen inom OECD stod "längst ut till vänster".⁴⁶ Från den svenska delegationens håll restes betydligt högre krav på insyn i företagens planer och ekonomiska förhållanden än av de andra regeringarna. När FN på tredje världens initiativ 1974 antog en deklaration om upprättandet av en ny internationell ekonomisk världsordning tillhörde den svenska regeringen den skara industrialiserade ekonomier som stödde beslutet och särskilt betonade behovet av att säkra ökad politisk kontroll över multinationella företag.⁴⁷ När sedan 1976 en kommission bildades för att utarbeta en uppförandekod inom FN för multinationella företag, kandiderade Sverige aktivt och framgångsrikt för ordförandeposten.⁴⁸

Från fackligt och politiskt håll gick det således att föreställa sig en dynamisk relation mellan att skydda den svenska modellens fackliga och demokratiska landvinningar och lyfta fram solidaritetsprincipen i utrikespolitiken utan att ifrågasätta en grundläggande positiv inställ-

ning till frihandel. Denna syn på politikens och solidaritetens primat menade dock näringslivets företrädare var ödesdigert naiv: den tog inte hänsyn till företagens roll för konkurrenskraften.

Försvaret av den internationella konkurrenskraften

I november 1973, ett halvår efter att Lidboms grupp tillsatts av regeringen, koordinerades SAF:s politiska aktivitet inom sakområdet. Då bildades en arbetsgrupp under ledning av Hans-Göran Myrdal för att bevaka och arbeta med opinionsbildning om multinationella företag. Syftet var att "snabbt åstadkomma en bättre balans i den allmänna debatten om MNF-problemen – ett 'avväjande försvar' – eftersom debatten hittills varit ensidigt inriktad på att svartmåla MNF". Enligt Myrdal och SAF-direktören Sven Jungholm tog kritikerna i regel sikte på "problemen" (citationstecken i original) med företagens utbredning, deras "makt" (citationstecken i original) och svåråtkomlighet för lagstiftning.⁴⁹

För Myrdal och MNF-gruppen var försvaret av multinationella företag ett led i deras ideologiska kamp till försvar för det fria näringslivet och marknadsekonomi i allmänhet. Det var del av en mer omfattande och påkostad opinionsbildningsoffensiv som näringslivets organisationer och SAF gav sig in på under 1970-talets första år.⁵⁰ I försvaret av multinationella företag konstaterades att SAF, med hänsyn till sin varierade medlemssammansättning, inte kunde argumentera för att dessa var överlägsna andra typer av företag, och inte heller generellt att stora företag var bättre än små. Principen som skulle försvaras var företagets valfrihet, att själva avgöra vad som var bästa sätt – nationellt eller multinationellt – att organisera sig och bedriva sin verksamhet.⁵¹

Eftersom politiker, media och fackliga företrädare behandlade "de multinationella företagen" som ett "sammanhängande frågekomplex", så måste näringslivet utgå från en strategi som förhöll sig till detta.⁵² Målet med opinionsbildningen blev att lösa upp frågekomplexet – och företagskategorin i sig – i sina beståndsdelar. Tillsammans med framför allt Internationella handelskammarens svenska nationalkommitté (IHSN, idag ICC Sweden) ägnade sig MNF-gruppen under resten av decenniet åt att på olika sätt normalisera fenomenet multinationella företag och pedagogiskt förklara internationaliseringens drivkrafter och förtjänster.

Det som krävdes var en informationsverksamhet som belyste ”betydelsen för samhället och individen av företagens internationalisering, av den internationella arbetsfördelningen och marknadshushållningen”.⁵³ En första insats var att bemöta fackföreningsrörelsens krav på att löneförhandlingar skulle ske centraliserat, mellan multinationella arbetsgivare och internationella fackliga sekretariat. I en debattserie i *Svenska Dagbladet*, som sedan gavs ut i bokform av SAF och spreds både nationellt och internationellt, tryckte Hans-Göran Myrdal på de interna motsättningarna mellan fackets krav på internationell solidaritet och den solidariska (nationella) lönepolitiken.⁵⁴

De anställda i de multinationella företagen ansågs vara av särskild vikt för informationsinsatserna: ”kan man inte övertyga företagens egna anställda, kan man inte heller övertyga den allmänna opinionen”.⁵⁵ Problemet, menade man inom IHSN, var visserligen en brist på solidaritet, men inte med tredje världen. Den hårda kritiken riktad mot multinationella företag hade skadat arbetarnas solidaritet med det egna företaget.⁵⁶ Även ”unga” pekades ut som en viktig målgrupp. Med anledning av en opinionsundersökning som visade att 46 procent av de tillfrågade i åldern 16–24 ansåg att begreppet multinationella företag har ”en dålig klang”, konstaterade industriförbundets tidskrift att mer upplysningsarbete krävdes kring ”vårt internationella beroende” och det faktum att den var en förutsättning för en ”fortsatt standardutveckling”.⁵⁷

En kampanj som IHSN organiserade under 1976 syftade till att revidera den bild av multinationella företag som massmedia och fackföreningar frammanat av ”gigantiska jättar” som suger ut, exploaterar och förorenar.⁵⁸ Kampanjen riktades i första hand till anställda i företagen, men förhoppningen var att den även skulle spridas i folkbildningskretsar och skolor. I samband därmed utgavs skriften *Multinationella företag*, framtagen i samarbete mellan IHSN, MNF-gruppen och reklambyrån Kreab, en rikligt illustrerad publikation med pedagogiskt presenterad statistik, som innehöll ett historiskt narrativ om utvecklingen från självhushållning till internationell arbetsfördelning, där det senare i själva verket var en förutsättning för små länders välfärd: ”Multinationella företag [...] är en vidareutveckling av handel. Genom de multinationella företagen kan man bättre tillvarata fördelarna med specialisering och internationell arbetsfördelning”.⁵⁹ I skriften förklarades vidare att

företagen bidrog till utveckling, inte utsugning, i tredje världen, och att talet om deras aggregerade storlek var överdrivet skräckinjagande: ”I varje land där ett multinationellt företag verkar är det litet i förhållande till landet.”⁶⁰

Hans-Göran Myrdal deltog aktivt i mediedebatter, ibland till försvar för utländska bolag som Shell och Unilever, ibland till motangrepp då LO kritiserade de svenska multinationella koncernernas sysselsättningssiffror i Sverige.⁶¹ Näringslivets organisationer riktade sig också mot forskarna på Sekretariatet för framtidsstudier, som de tyckte lade en orimlig vikt vid idealet att kunna bedriva en självständig nationell politik.⁶² I en rapport skriven av Marian Radetzki på SNS betonades istället de ekonomiska konsekvenserna av att Sverige valde att försöka motarbeta internationaliseringen och ”avskärmade” landet från den internationella ekonomin. Det skulle leda till produktionsbortfall, förlorade stordriftsfördelar och lägre tillväxt, och omvärldens negativa reaktioner skulle mycket väl kunna leda till en betydligt mer omfattande – och mer destruktiv – avskärmning än vad Sverige önskade. Radetzki drog slutsatsen att trots den intensiva debatten skulle internationaliseringen av den svenska ekonomin fortsätta att accelerera.⁶³

Kampen om internationaliseringen – och internationalismen

Om nu en fortsatt internationalisering verkade oundviklig, varför lade då näringslivet så stora resurser på att förklara och försvara de multinationella företagen? För att besvara den frågan vill jag ta hjälp av statsvetaren Doris Fuchs begreppsapparat, då hon menar att näringslivets makt kan analyseras ur tre perspektiv: såsom instrumentell, strukturell och diskursiv. Instrumentell makt handlar om företagets förmåga att påverka politiker och den politiska processen genom lobbyverksamhet och kampanj-/partifinansiering. Den betonar hur enskilda aktörer, ibland genom intresseorganisationer, ibland via personliga kontakter, driver sina intressen och strategiskt försöker påverka politiken. Strukturell makt pekar istället på det sammanhang som föregår det politiska förhandlingsskedet och därmed avgör varför vissa förslag aldrig överhuvudtaget formuleras eller läggs fram. Den strukturella aspekten be-

lyser ekonomins och politiska elitors beroende av företagsinvesteringar, sysselsättning och skatteintäkter och effekterna av det implicita hotet att företag kan flytta sin verksamhet utomlands. Diskursiv makt, slutligen, handlar om hur sociala normer och idéer aktivt formas genom kommunikativa praktiker för att rama in vilka politiska problem som måste åtgärdas och hur.⁶⁴

Det kan konstateras att den svenska industrin traditionellt haft såväl instrumentell och strukturell som diskursiv makt, och på så vis haft inflytande på den nationella politiken. Inom det nya internationellt orienterade sakområdet multinationellt företagande uppstod i början av 1970-talet interna spänningar mellan dessa dimensioner av påverkan. När regeringen inrättade Carl Lidboms särskilda interdepartementala arbetsgrupp stod det klart från näringslivets sida att de initiativ som skulle komma från gruppen till stor del skulle drivas av fackliga och utrikespolitiska intressen.⁶⁵ De internationaliserade företagens särskilda strukturella makt, förmågan att flytta arbetstillfällen från Sverige, tycktes i detta fall till och med närmast försvaga deras instrumentella och diskursiva makt inom den nationella politiken: genom framhävandet av deras multinationella karaktär hade aktivister, fack och politiker lyckats misstänkliggöra näringslivets lojalitet mot det nationella projektet.

Redan näringslivets egen utredning från 1967, den som först mätte internationaliseringsgraden i industrin, förutsåg att storföretagens relation till sitt nationella ursprung skulle förändras: "den svenska 'karaktären' på dessa företag [kommer] alltmer försvagas. De kommer sannolikt att i framtiden jämte andra, och ofta större, internationella företag, bilda en grupp som inte 'tillhör' något särskilt land".⁶⁶ En sådan utveckling riskerade att underminera näringslivets legitimitetsanspråk i den nationella politiken. Inom SAF konstaterades att motståndet mot multinationella företag var djupt känslomässigt. Allmänheten var "föga ömhudad" när det gällde försök att inskränka utlandsägda företags friheter, då det upplevdes som "obehagligt att utlänningar styr och ställer i företag, som är verksamma här i landet".⁶⁷ En direktör på svenska Shell konstaterade internt i liknande termer att "fördomarna om MNF är ju stora och oljebolagens trovärdighet är liten".⁶⁸ I och med att de multinationella företagens intressen intuitivt kontrasterade mot det svenska "samhällets", bröt kritiken mot tanken om de goda spiralerna och den

grundläggande dynamiken mellan ekonomi, demokrati och etik. Detta fick konsekvenser för industrins legitimitet, och därmed dess möjlighet att utöva inflytande i politiken.

Näringslivets informationskampanjer till de multinationella företagens försvar bör därför ses som ett led i kampen att återta förlorad diskursiv makt, med syfte att (åter)legitimera storföretagens strukturella och instrumentella makt. De multinationella skulle inte, såsom kritikerna ville, ställas i motsats till det nationella. Den pedagogiska ambitionen låg i att lansera en ny förståelse av relationen mellan nationalism och internationalism. Industriförbundets Axel Iveroth menade att Sverige otvetydigt var på väg mot "en multinationell framtid", och det som krävdes var en saklig diskussion därom.⁶⁹ I dagens "tvärnationella samhälle" hade "internationalismen", enligt Exportföreningens Stig Ramel, "på det ekonomiska området fått beteckningen multinationell".⁷⁰ I ljuset av dylika framtidsvisioner kunde arbetarrörelsens internationalism framställas som möjligen falsk och klart förlegad. Ramel konstaterade: "Företagens politik har internationaliserats medan regeringarnas agerande alltjämt i en förskräckande utsträckning är trängsynt nationalistisk – detta trots alla högstämda deklarationer om motsatsen."⁷¹ Industriförbundet menade på ett liknande sätt att företagen "förmått utnyttja den ekonomiska internationaliseringen betydligt effektivare än nationella regeringar och fackliga organisationer".⁷² Och en satsning inom Industriförbundet på ett särskilt näringslivsorgan, Industrins råd för utrikesfrågor, ansågs sommaren 1976 nödvändig eftersom regeringen Palme fört en så pass "isolationistisk utrikespolitik" att det försvårat svensk medverkan i internationella sammanhang. "Det måste därför åligga näringslivets organisationer att etablera och upprätthålla goda förbindelser på det internationella planet."⁷³ På den ekonomiska internationaliseringens horisont blev internationalisten Palme en representant för politisk isolationism.

Som ett led i att introducera en multinationell, snarare än internationalistisk, världsbild hos svenska politiker och arbetare, sökte informationskampanjerna avdramatisera de multinationella som företagskategori genom att domesticera dem. Med hänsyn till antalet multinationella företag och Sveriges andel av världshandeln i relation till landets folkmängd, förklarade SAF:s och IHSN:s skrift stolt att Sve-

rige redan var ”mer multinationellt än de flesta”.⁷⁴ Istället för att överta kritikernas fokus på de stora USA-baserade företagens agerande i fattiga länder, framlyfte näringslivet – såsom flaggorna på bilden i början av denna text illustrerar – att alla de mest kända svenska företagen redan var multinationella. Dessutom betonades i informationsinsatserna att dotterbolag till utländska företag i Sverige i praktiken var svenska företag som alla andra: de skulle följa svensk lagstiftning, anpassa sig till den svenska arbetsmarknaden och bli medlemmar i SAF.⁷⁵ På så vis hade multinationella företag varken mer eller mindre makt än andra, utan rättade sig helt efter den nationella lagstiftningen.⁷⁶ Chefen för svenska Philips konstaterade att företagets ”anställda är medborgare i Sverige, vi säljer våra produkter här, vi tillverkar en stor del av dess produkter här i Sverige och vår export är svensk export”.⁷⁷

Liksom facket och regeringen var det näringslivets ambition att ”för-svenska” de multinationella företagen, men här handlade det inte om att ”styra” dem till detta utan att förändra uppfattningen om den nationella tillhörighetens gränser. Budskapet var att företagen inte behövde assimileras genom politiska initiativ, eftersom de redan var integrerade: de hade redan, just för att de var multinationella, en samhällsbärande roll i Sverige. Detta budskap möjliggjorde nya goda spiraler mellan internationell solidaritet och främjandet av internationell konkurrenskraft. Under ledning av Curt Nicolin valde IHSN att betona hur Sveriges utrikespolitiska tradition faktiskt kunde sammanfalla med de multinationella företagens intressen. I en propå till regeringen underströk organisationen att ett starkare internationellt regelverk som skyddade företagsinvesteringar i främmande länder inte bara låg i tredje världens intresse, utan även sammanföll med ”den traditionella svenska linjen i folkrättsliga sammanhang”:

Vad som fordras är att i-länderna anstränger sig att förklara varför och hur tillfredsställandet av företagens krav i ifrågavarande hänseenden skulle kunna främja u-ländernas intressen och att detta ingalunda har något att göra med historiska eller ideologiska betraktelsesätt. Få i-landsregeringar skulle bättre än den svenska – med dess goda anseende i u-landsvärlden – lämpa sig för den uppgiften.⁷⁸

IHSN mobiliserade här en version av de goda spiralernas samhälle anpassad till en ny era: den internationella solidariteten och den demokratiska modellen blev till ett förtroendekapital i den internationella konkurrenskraftens tjänst.⁷⁹

Multinationell arbetsdelning och internationell konkurrens på 1980-talet

Frågekomplexet kring multinationella företag fick politiker, fackföreningsledare och industritoppar att formulera sina visioner om hur gränser mellan det nationella och det internationella skulle regleras och nyttjas i en snabbt föränderlig omvärld. Visionerna motsade varandra på många viktiga punkter, då de oftast byggde på prioritering av något av Kettunens ideal – de politiska, etiska, ekonomiska – högre än de andra. Det blev allt svårare att kombinera försvaret av den svenska modellen, främjandet av solidaritet och stödandet av industrins konkurrenskraft när gränserna mellan det nationella och internationella framstod som alltmer töjbara, godtyckliga, irrelevanta eller porösa. Medan facket exempelvis förespråkade multinationella partsförhandlingar inom de internationella koncernerna och stärkt nationell lagstiftning, förespråkade arbetsgivarna motsatsen: minskade nationella regleringar av de multinationella företagens ekonomiska transaktioner men fortsatt strikt nationella partsförhandlingar i respektive verksamhetsland.⁸⁰ Och medan både regeringen och näringslivet menade att de multinationella företagens expansion krävde starkare multinationella regleringar, bottnade denna samsyn i helt olika uppfattningar om vari problemet låg. Regeringen ville stärka FN:s, och därigenom nationalstaternas, förmåga att kontrollera företagen, men industrins politiska agenda handlade om att stärka företagens internationella juridiska rätt *mot* nationalstaten och hot om diskriminering och nationalisering.⁸¹ Ingen förespråkade ”protektionism”, kampen handlade om att mobilisera olika nationellt rotade traditioner av ”internationalism”.

Debatten om de multinationella företagen stod inte heller mellan intressenter för eller mot marknadslösningar. Facket såg sig som försvarare av en viss, historiskt etablerad marknad – den svenska arbetsmarknaden

– eftersom en annan – de internationella kapitalmarknaderna – tycktes vara på väg att underminera den uppnådda institutionella jämvikten mellan köpare och säljare av varan arbetskraft i Sverige. Andra aktörer, särskilt inom Sekretariatet för framtidsstudier, förespråkade olika lösningar för att i FN:s regi styra de internationella marknaderna och rättvist fördela de mervärden de skapade, med målet att uppnå det som en utredning benämnde ”någon form av övernationell blandekonomi”.⁸²

Debatten rasade som mest intensivt i mitten av 1970-talet, men ebbade sedan ut. Forskarna inom Sekretariatet för framtidsstudier konstaterade vid 1980-talets början att kraven på en ny ekonomisk världsordning förlorat sin politiska kraft.⁸³ För både fack och arbetsgivare hade det samtidigt blivit tydligt att de internationella sekretariaten och fackliga samarbetsorganisationerna av praktiska och ideologiska skäl aldrig skulle kunna mobiliseras till jämbördiga motparter till de multinationella arbetsgivarna.⁸⁴ Arbetarnas organisationer var fasta i sina nationella ramar, medan kapitalet blev allt rörligare. Framåt mitten av decenniet började det bli tydligt att målet att främja internationell konkurrenskraft hade etablerat sig som dominerande i Sveriges förhållningssätt till internationaliseringens utmaningar.⁸⁵ Medan idealen om den unika svenska modellen och den internationella solidariteten hade odlat en nationell idé om svensk storhet, byggde det nya imperativet att prioritera konkurrenskraften på insikten om Sveriges litenhet. Näringslivsorganisationerna ansåg att de efter sina kampanjer kunde registrera en ökad förståelse i samhället för de multinationella företagen. I slutet av 1982 började de till och med ana en ”positiv känslighet” hos den ny-tillträdde socialdemokratiska regeringen.⁸⁶ Den ”tredje vägens politik” som regeringen nu slog in på byggde enligt finansminister Kjell-Olof Feldt på medgivandet att ”näringslivets internationella konkurrenskraft avgjorde sysselsättningsläget i Sverige”.⁸⁷ I enlighet med denna insikt avreglerades valutamarknaden under de kommande åren.

I mitten av 1980-talet hade sprängkraften i MNF-frågan mattats av. De kritiska rösterna, de som ställde internationaliseringens konsekvenser mot den svenska modellens framsteg och solidaritetslinjen hördes fortfarande, men realiteten var att det växande antalet multinationella företag inte längre framstod som en urskiljbar, potentiellt fientlig och självklart reglerbar grupp samhällsaktörer. Medan regeringen och fack-

liga organisationer länge varit anhängare av internationell frihandel mellan länder, hade de nu lärt sig acceptera utvecklingen mot internationell arbetsdelning inom företag.⁸⁸ Teoretiskt låg idealen om internationell frihandel och intra-organisatorisk arbetsdelning nära varandra, men de medförde väldigt olika politiska och sociala relationer mellan arbetsgivare och arbetstagare. Tanken att svenska arbetare i det långa loppet tjänade på att svenska företag expanderade utomlands, även när det på kort sikt sammanföll med förlorade arbetstillfällen i Sverige, var kontroversiell 1973 men tämligen accepterad ett decennium senare. Så när Industriförbundet firade 75-årsjubileum 1985 kunde det till exempel publicera en helsidesannons i *Dagens Nyheter* i vilken IF Metalls ordförande Leif ”Blomman” Blomberg hyllade svensk företagsamhet, framhöll behovet av höga vinster och vikten av internationell konkurrenskraft: ”Vi ska inte bara tjäna pengar i dag. Vi ska tjäna pengar i morgon och övermorgon också. Och då måste vi stängas med japaner, amerikaner, tyskar, osv. Allesammans grabbar och tjejer med slipade tänder.”⁸⁹ Fack och regering fann sig nu i en ny position visavi de multinationella företagen: som deras lojala vägröjare i den hårda konkurrensen om internationella marknadsandelar.

- För mer om hur accelererande globalisering påverkade fackets samhällsposition, se Erik Bengtssons kapitel.
- För mer om de politiska aspekterna av företagsorganisation och -kultur, se Linnea Tillemas och Andreas Mørkved Hellenes kapitel.

Noter

- 1 *Multinationella företag – en facklig utmaning* (Stockholm: ABF/Brevskolan, 1973).
- 2 *De multinationella i Sverige* (Stockholm: Sveriges Industriförbund, 1973).
- 3 John Mikler, *The Political Power of Global Corporations* (London: Polity, 2018), s. 5, 8.
- 4 *Ibid.*, s. 43.
- 5 Birgitta Swedenborg, *Svenska multinationella företag och produktiviteten* (Stockholm: IUI), s. 8; Thomas Andersson, Torbjörn Fredriksson & Roger Svensson, *Multinational Restructuring, Internationalization and Small Economies: The Swedish Case* (London: Routledge, 1996), s. 34.
- 6 Anders Kjellberg, ”Arbetsgivarstrategier i Sverige under 100 år”, i Carsten Strøby Jensen (red.), *Arbejdsgivere i Norden: En sociologisk analyse af arbejdsgiverorganiseringen i Norge, Sverige, Finland og Danmark* (Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, 2000), s. 186; Victor A. Pestoff, ”Globalization and Swedish Business Interest

- Associations in the Twenty-first Century”, i Wolfgang Streeck, Jürgen R. Grote, Volker Schneider & Jelle Visser (red.), *Governing Interests: Business Associations Facing Internationalization* (London & New York: Routledge, 2006).
- 7 Se t.ex. Karl Haikola, *Framtidens fragmentering: Sekretariatet för framtidsstudier och välfärdssamhällets dilemman under det långa 1970-talet* (Lund: Historiska institutionen, 2023).
- 8 Volker Schneider & Jürgen R. Grote, ”Introduction: Business Associations, Associative Order and Internationalization”, i Wolfgang Streeck, Jürgen Grote, Volker Schneider & Jelle Vissner (red.), *Governing Interests: Business Associations Facing Internationalization* (London & New York: Routledge, 2006).
- 9 Se t.ex. Bo Stråth, *The Brandt Commission and the Multinationals: Planetary Perspectives* (Abingdon & New York: Routledge, 2023).
- 10 Pauli Kettunen, ”The Society of Virtuous Circles”, i Pauli Kettunen & Hanna Eskola (red.), *Models, Modernity and the Myrdals* (Helsinki: Renvall Institute for Area and Cultural Studies, 1997), s. 159. Kettunen har återkommit till de goda cirkelnas samhälle och då bytt ut ”demokrati” mot ”jämlighet”. Jag tycker det förra instinktivt är lite klarare. Se t.ex. Kettunen, ”Reinterpreting the Historicity of the Nordic Model”, *Nordic Journal of Working Life Studies* 2 (2012), s. 28–30.
- 11 Kettunen 1997, s. 159.
- 12 Kettunen 1998, s. 51, 54–55.
- 13 Ibid., s. 55.
- 14 D.K. Fieldhouse, ”The Multinational: A Critique of a Concept”, i Alice Teichova, Maurice Lévy-Leboyer & Helga Nussbaum (red.), *Multinational Enterprise in Historical Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).
- 15 ”Tredje världen” var, som Vijay Prashad formulerat det, ”inte en plats utan ett projekt”, Vijay Prashad, *The Darker Nations: A People’s History of the Third World* (London: New Press, 2008).
- 16 Tagi Sagafi-nejad & John H. Dunning, *UN and Transnational Corporations: From Code of Conduct to Global Compact* (Bloomington: Indiana University Press 2008), s. 52.
- 17 Nikolas Glover, ”Between Order and Justice: Investments in Africa and Corporate International Responsibility in Swedish Media in the 1960s”, *Enterprise & Society* 20:2 (2019), s. 401–444.
- 18 Harald Lund, *Svenska företagsinvesteringar i utlandet: En undersökning på initiativ av Sveriges industriförbund, Svenska arbetsgivareföreningen och Sveriges allmänna exportförening* (Stockholm: Industriförbundets förlag, 1967), s. 128–129.
- 19 T.ex. Erik Hörnell, Jan-Erik Vahlne & Finn Wiedersheim-Paul, *Export och utlands-etableringar* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1973); Birgitta Swedenborg, *Densvenska industrins investeringar i utlandet 1965–1970: Swedish Direct Investment Abroad* (Stockholm: Industrins utredningsinstitut, 1973); Nils Lundgren, SOU 1975:50: *Internationella koncerner i industriländer: Samhällsekonomiska aspekter* (Stockholm: Koncentrationsutredningen, 1975).
- 20 Citerat i *Sveriges internationella villkor: Program för framtidsstudie om Sveriges roll i det internationella systemet*, utg. Sekretariatet för framtidsstudier (Stockholm: Liber-Förlag, 1975), s. 7.
- 21 *Landsorganisationens ordinarie kongress: Protokoll* (Stockholm: LO, 1971), s. 952.

- 22 Andreas Mørkved Hellenes, "Tracing the Nordic Model: French Creations, Swedish Appropriations, and Nordic Articulations", i Haldor Byrkjeflot, Lars Mjøset, Mads Mordhorst & Klaus Petersen (red.), *The Making and Circulation of Nordic Models, Ideas and Images* (London: Routledge, 2021), s. 85.
- 23 Gösta Edgren, Karl-Olof Faxén & Clas-Erik Odhner, *Lönebildning och samhällsekonomi: Rapport från en expertgrupp tillsatt av SAF, LO och TCO* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1970).
- 24 *Landsorganisationens ordinarie kongress: Protokoll 1971*, s. 931.
- 25 *Landsorganisationens ordinarie kongress: Protokoll* (Stockholm: LO, 1976), s. 947.
- 26 *Ibid.*, s. 932.
- 27 SOU 1978:73: *Kontroll av utländsk företagsetablering i Sverige m.m.* (Stockholm: Utredningen om utländska övertaganden av svenska företag), s. 260.
- 28 Se t.ex. Hans-Göran Myrdal & Sven Jungholm, "Näringslivet och de multinationella företagen", pm 29/11 1973, s. 6, (Serie) F6 (vol.) 88, Svenska Arbetsgivareföreningens arkiv (SAF), Centrum för Näringslivshistoria (CfN), Stockholm.
- 29 "Riktlinjer för prövning av tillstånd för svenska direktinvesteringar utomlands: Promemoria utarbetad inom industridepartementet i samråd med arbetsgruppen med uppgift att följa frågor rörande multinationella företag", Ds I 1974:2, Stockholm, februari 1974, s. 8, 13; Proposition 1974:89.
- 30 Axel Iveroth, "Svenskt näringsliv och politiseringen av förbindelserna med omvärlden", pm 5/9 1978, s. 2. F21G/2, SAF, CfN.
- 31 "Sammanträde med arbetsgruppen för multinationella företag", 26/3 1974, s. 2–3, F6/88, SAF, CfN; *Arbeta inom Alfa Laval* (Stockholm: Brevskolan, 1981), s. 43.
- 32 "Sammanträde med SAFs arbetsgrupp för top managementfrågor i multinationella företag" 26–27/8 1976, s. 10, F6/91, SAF, CfN. Se även Jonas Sjölander, *Solidaritetsens omvägar: Facklig internationalism i den tredje industriella revolutionen: (LM) Ericsson, svenska Metall och Ericssonarbetarna i Colombia 1973–1993* (Växjö: Växjö University Press, 2005), s. 89.
- 33 "Överläggning med SAFs arbetsgrupp för top managementfrågor i multinationella företag" 4–5/2 1980, s. 13. F6/91, SAF, CfN.
- 34 *Ibid.*, s. 11.
- 35 *Landsorganisationens ordinarie kongress: Protokoll 1976*, s. 947.
- 36 "Departementspromemoria" 22/3 1973, bilaga till "MNF-gruppens nya samsättning", MNF-sekretariatet, Industridepartementet, pm 10/2 1979, F6/87, SAF, CfN.
- 37 Myrdal & Jungholm 1973, s. 6.
- 38 Ulf Bjereld, Karl Molin & Alf W. Johansson, *Sveriges säkerhet och världens fred: Svensk utrikespolitik under kalla kriget* (Stockholm: Santérus, 2008); Nikolas Glover, "Neutrality Unbound: Sweden, Foreign Aid, and the Rise of the Non-aligned Third World", i Sandra Bott, Jussi M. Hanhimäki, Janick Marina Schaufelbuehl & Marco Wyss (red.), *Neutrality and Neutralism in the Global Cold War: Between or Within the Blocs?* (Abingdon & New York: Routledge, 2016). Se även Annika Berg, Mattias Tydén & Urban Lundberg, *En svindlande uppgift: Sverige och biståndet 1945–1975* (Stockholm: Ordfront, 2021), särskilt kap. 16.
- 39 SOU 1972:59: *Att välja framtid: Ett underlag för diskussion och överväganden om framtidsstudier i Sverige* (Stockholm: Arbetsgruppen för framtidsforskning), s. 75.
- 40 *Ibid.*, s. 77.

- 41 Carl Marklund, "Double Loyalties? Small-State Solidarity and the Debates on New International Economic Order in Sweden During the Long 1970s", *Scandinavian Journal of History* 45:3 (2020). Se även Glover 2016.
- 42 *Sverige i världen – tankar om framtiden: Slutrapport från projektgruppen "Sveriges internationella villkor"*, utg. Sekretariatet för framtidsstudier (Stockholm: LiberFörlag, 1978), s. 262–263. Om sekretariatets projekt och hur forskarna i sina många rapporter om internationaliseringens villkor i den nya ekonomiska världsordningen gradvis ändrade perspektiv på Sveriges möjligheter att påverka utvecklingen, se Haikola 2023, kap. 5.
- 43 *Sverige i världen – tankar om framtiden*, s. 262–263.
- 44 Helge Berg, "Den statliga biståndspolitiken och näringslivet", pm 15/3 1971, Serie F1C, vol. 3253. Stockholms Enskilda Banks arkiv (SEB), Täcku udden (TU), Stockholm.
- 45 SOU 1972:90: *Industriutveckling och utvecklingssamarbete*, utg. Industribiståndsutredningen (Stockholm: Allmänna förlaget, 1972), s. 213–221.
- 46 Giesecke, SAF, till Lundvall, LM Ericsson, brev daterat 12/9 1975, s. 2, Serie F1C, vol. 9, Internationella handelskammarens svenska nationalkommittés arkiv (IHSN), Riksarkivet, Arninge (RA).
- 47 Bo Huldt, "The Nordic Countries and the New International Economic Order: Consensus and Disagreement within the Nordic Group", *Cooperation and Conflict* 14 (1979), s. 152.
- 48 Se t.ex. Myrdal, SAF, till Träff, brev 26/10 1976, F6/88, SAF, CfN.
- 49 Myrdal & Jungholm 1973, s. 14.
- 50 Ibid. Se även Hans De Geer, *I vänstervind och högergång: SAF under 1970-talet* (Stockholm: Allmänna förlaget), s. 321–332; Bo Stråth, *Mellan två fonder: Svensk fackföreningsrörelse efter andra världskriget* (Stockholm: Atlas, 1998), kap. 6.
- 51 "Synpunkter på multinationella företag: Anteckningar av lunchsammanträdet tisdagen den 12 februari 1974", s. 2, F6/88, SAF, CfN.
- 52 Myrdal & Jungholm 1973, s. 11.
- 53 Ibid.
- 54 *De multinationella och den svenska arbetsmarknaden* (Stockholm: Svenska Dagbladet, 1973).
- 55 "Synpunkter på multinationella företag", s. 3.
- 56 Hadar Cars, "Informationskampanj om multinationella företag", pm författat vid IHSN 9/12 1975, s. 1, F1C/9 (IHSN RA).
- 57 "Unga attityder till arbetsmiljön ... och MNF", *Vår industri* 6 (1976), s. 39.
- 58 Cars 1975, s. 1.
- 59 *Multinationella företag* (Stockholm: IHSN & SAF, 1976), s. 5.
- 60 Ibid., s. 7.
- 61 Se t.ex. "LO angriper multiföretagen med falsk statistik", pressrelease och bilagor av Myrdal 13/12 1978, F6/89, SAF, CfN.
- 62 T.ex. Protokoll, Industrins Råd för Utrikesfrågor 14/9 1976, s. 1, F1C/3253 (SEB TU); Marian Radetzki, *Sverige avskärmat: En samhällsekonomisk analys av en svensk avskärmning från den internationella ekonomin* (Stockholm: SNS, 1981), s. 10.
- 63 Radetzki 1981, s. 98–101.
- 64 Doris Fuchs, *Business Power in Global Governance* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2007), s. 56–63.

- 65 Myrdal & Jungholm 1973, s. 6.
- 66 Lund 1967, s. 131.
- 67 "Önskemål om ökad bevakning av konsekvenserna för MNF av aktuella förslag betr företagsdemokrati, löntagarfonder m m", meddelande 27/9 1974, F6/88, SAF, CfN; "Synpunkter på multinationella företag", s. 4.
- 68 Gröndal, Svenska Shell, till Blenner, Volvo, brev 14/5 1974, F6/88, SAF, CfN.
- 69 "Vår multinationella framtid", *Vår industri* 9 (1976), s. 17.
- 70 "Morgondagens Sverige – det tvärnationella samhället", *Svensk Export* 13 (1970), s. 2.
- 71 Stig Ramel, "Missbruka inte MNFs namn", i *De multinationella och den svenska arbetsmarknaden*, s. 48.
- 72 Industriförbundet 1973, s. 6.
- 73 Protokoll, Industrins Råd för Utrikesfrågor 14/9 1976, s. 4, F1C/3253 (SEB TU).
- 74 *Multinationella företag*, s. 10.
- 75 "Synpunkter på multinationella företag", s. 2.
- 76 *Multinationella företag*, s. 19.
- 77 Citerad i Kurt Samuelsson, *Fackföreningarna och de multinationella företagen: Blir företagen multinationella? Eller de multinationella nationella? Ett analysförsök* (Stockholm: SAF, 1979), s. 54.
- 78 "Memorandum att överlämnas till industriminister Thage Peterson av ordföranden i Internationella Handelskammarens svenska nationalkommitté, tekn.dr Curt Nicolín" 9/12 1985, s. 4, F1ED/8 (IHSN RA).
- 79 Om den fortsatta utvecklingen, se Nikolas Glover, "Marketing Internationalism in an Era of Globalisation: The Swedish-South African Partnership Week, November 1999", *Culture Unbound* 13 (2021).
- 80 T.ex. Hans-Göran Myrdal, "LO:s lönepolitik och mr. Levinson", i *De multinationella och den svenska arbetsmarknaden*.
- 81 För mer om detta, se Quinn Slobodian, *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018), kap. 4.
- 82 SOU 1972:59: *Att välja framtid: Ett underlag för diskussion och överväganden om framtidsstudier i Sverige*, utg. Arbetsgruppen för framtidsforskning (Stockholm: Justitiedepartementet), s. 77.
- 83 Haikola 2023, s. 232, 234.
- 84 T.ex. Samuelsson 1979, s. 47–48.
- 85 T.ex. Stråth 1998, kap. 7; Henrik Malm Lindberg & Stig-Björn Ljunggren, *Från jämlikhet till effektivitet: Om lärande socialdemokrati under 1980-talet* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2014), s. 76–80.
- 86 "Anteckningar från sammanträde med nationalkommitténs MNF-grupp fredagen den 3 december 1982", IHSN, F1ED/8, s. 3.
- 87 Citerad i Christina Telasuo, *Småstater under internationalisering: Valutamarknadens avreglering i Sverige och Finland på 1980-talet: En studie i institutionell omvandling* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2000), s. 146.
- 88 T.ex. Adrienne Sörbom, *Politikens gränser: Globalisering, socialdemokrati och banden till nationen* (Stockholm: Atlas Akademi, 2002), s. 67–70. Om fackföreningarnas historiska relation till frihandel, se Li Anderssons avhandlingsprojekt vid Stockholms universitet.
- 89 "Blomsterspråk", annons i *DN* 27/1 1985.